

Actueel

De botsing van *onwetendheid*

Edward Said

Vertaling Jack van Dijk/ Jan Matthieu

Het artikel van Samuel Huntington 'The Clash of Civilization' verscheen in het zomernummer van 1993 van *Foreign Affairs*, waar het al meteen verrassend veel aandacht en reacties kreeg. Omdat het artikel bedoeld was om de Amerikanen een originele thesis te bezorgen over 'een nieuwe fase' in de wereldpolitiek, na het einde van de koude oorlog, leek de manier waarop Huntington zijn argumenten uiteenzette, meeslepend, moedig en zelfs visionair. Hij nam heel duidelijk rivalen in de rangen van de beleidsmakers op de korrel, theoretici zoals Francis Fukuyama en zijn ideeën over het "einde van de geschiedenis", maar even goed de legioenen die de opkomst van het globalisme, tribalisme en de teloorgang van de staat vierden. Maar zij hadden, volgens hem, alleen maar bepaalde aspecten begrepen van deze nieuwe periode. Hij zou nu eventjes het "cruciale, zeker het centrale, aspect" aankondigen van hoe "de wereldpolitiek er de komende jaren hoogstwaarschijnlijk zou gaan uitzien." Zonder enige aarzeling ging hij door op dat elan:

"Het is mijn hypothese dat de fundamentele bron voor conflict in deze nieuwe wereld, niet op de eerste plaats ideologisch of economisch zal zijn. De grote scheidingen in de mensheid en de dominerende bron van conflict, zullen van culturele aard zijn. Natiestaten zullen de krachtigste actoren blijven in wereldzaken, maar de voornaamste conflicten in de wereldpolitiek zullen plaats vinden tussen naties en groepen van verschillende beschavingen.

De botsing van de beschavingen zal de wereldpolitiek domineren. De breuklijnen tussen beschavingen zullen de frontlijnen vormen van de toekomst."

De argumentatie in de volgende pagina's steunt grotendeels op een vage notie van iets dat Huntington de "beschavingsidentiteit" noemt en de "interacties tussen de zeven of acht belangrijkste beschavingen," waarbij het conflict tussen twee ervan, de Islam en het Westen, het leeuwenandeel krijgt van zijn aandacht. Met die oorlogszuchtige wijze van denken, steunt hij sterk op een in 1990 verschenen artikel van de veteraan oriëntalist Bernard Lewis, wiens ideologische kleuren manifest duidelijk worden in de titel van het artikel: "The Roots of Muslim Rage". In beide artikels wordt de personificatie van enorme entiteiten, met name: "het Westen en de Islam" roekeloos bevestigd, alsof enorm gecompliceerde zaken zoals identiteit en cultuur bestonden in een stripachtige wereld waar Popeye en Bluto elkaar er ongenadig van langs geven, waarbij één altijd meer virtuoze pugilist de bovenhand krijgt over zijn tegenstrever.

Noch Huntington, noch Lewis, maakt veel tijd voor de interne dynamiek en de pluraliteit van iedere beschaving, of voor het feit dat de belangrijkste uitdaging in de meeste van de moderne culturen, te maken heeft met de definitie of interpretatie van iedere cultuur, of voor de onaantrekkelijke mogelijkheid, dat een grote portie demagogie en botte onwetendheid meespelen bij het zich aanmatigen te spreken voor een hele religie of beschaving. Nee, het Westen is het Westen, en de Islam de Islam.

De uitdaging voor westerse beleidsmakers, zegt Huntington, is er voor te zorgen dat het Westen sterker wordt en al de anderen afhoudt, vooral dan de Islam. Meer problematisch is Huntingtons assumptie, dat zijn perspectief, dat erop neerkomt de hele wereld ergens van op een hoge boomtak te overschouwen, los van alle gewone verbondenheden en verdoken loyaliteiten, hét correcte is, alsof alle anderen naarstig rondscharrelen naar antwoorden die hij dus al gevonden heeft. Feitelijk, is Huntington een ideoloog, iemand die 'beschavingen' en 'identiteiten' wil maken tot iets dat zij eigenlijk niet zijn: afgeronde, afgesloten entiteiten die gezuiverd zijn van de talloze stromingen en tegenstromen die de menselijke geschiedenis animeren en die het, door de eeuwen heen, mogelijk hebben gemaakt, dat die geschiedenis niet alleen bestaat uit godsdienstoorlogen en imperialistische veroveringsoorlogen, maar er ook een is van uitwisseling; kruisbestuiving en het delen van dingen.

Deze veel minder zichtbare geschiedenis wordt genegeerd, in de haast om de belachelijk gecomprimeerde en beperkte manier van oorlog voeren voor het voetlicht te brengen, die volgens “de botsing van beschavingen” dé realiteit zou zijn. Toen hij zijn boek met dezelfde titel in 1996 publiceerde, probeerde Huntington zijn argumenten iets subtieler te brengen en vooral met meer, véél meer voetnoten; in feite bracht hij zichzelf alleen maar in de war en demonstreerde hij enkel wat een onhandige schrijver en onelegante denker hij was.

Het basisparadigma van het Westen versus de rest (de koude-oorlog-teenstelling geherformuleerd), bleef onaangetaast, en dit werd hardnekkig volgehouden, vaak bedrieglijk en op impliciete wijze, in discussies sinds de verschrikkelijke gebeurtenissen van 11 september.

De nauwgezet geplande, afgrijselijk pathologisch gemotiveerde zelfmoordaanslag en massaslachting door een kleine groep van gestoorde militanten, zijn omgezet tot bewijs voor Huntingtons these. In plaats van het te zien als wat het is – de verovering van grote ideeën (ik gebruik het woord in een ruime betekenis) door een kleine bende verdwaasde fanatiekelingen, voor criminele doeleinden – hebben internationale ‘verlichte’, van voormalig Pakistaans Eerste Minister Benazir Bhutto tot de Italiaanse Eerste Minister Silvio Berlusconi, gepontificeerd over problemen met de Islam, en, in het geval van de laatste, dankbaar gebruik makend van Huntingtons ideeën, doorgedramd over de superioriteit van het Westen; hoe ‘wij’ Mozart en Micheangelo hebben en zij niet. (Berlusconi heeft zich intussen schoorvoetend en halfslachtig voor zijn belediging van de ‘Islam’ verontschuldigd.)

Maar waarom zouden we voor Osama Bin Laden en zijn trawanten geen parallellen zien, ook al zijn ze dan inderdaad minder spectaculair qua vernietiging, met sektes zoals de ‘Branch Davidians’ of de volgelingen van dominee Jim Jones in Guyana of de Japanse Aum Shinrikyo? Zelfs het gewoonlijk sobere Britse tijdschrift ‘the Economist’, kon in zijn septembernummer 22-28, niet aan de breedste veralgemening weerstaan, en preeft Huntington buitenissig voor zijn “wrede en meeslepemde, maar toch acute” observaties over de Islam. “Vandaag” zegt het tijdschrift met onwezenlijke bombarie, schrijft Huntington dat “de pakweg een miljard moslim in deze wereld ‘overtuigd zijn van de superioriteit van hun cultuur en geobsedeerd zijn door de inferioriteit van hun macht.’” Heeft hij 100 Indonesiërs, 200 Marokkanen, 500 Egyptenaren en vijftig Bosniërs gevraagd? Zelfs al had hij dat gedaan, wat voor steekproef zou dat zijn?

Ontelbaar zijn de editoriaals in iedere belangrijke Amerikaanse en Europese krant en tijdschrift, die bijdragen aan dit vocabularium van gigantisme en Apocalyps, waarbij telkens duidelijk blijkt dat ze alleszins niet bedoeld zijn om de lezer te verlichten maar eerder om zijn verontwaardigde passies als lid van het ‘Westen’ nog wat op te zwepen, en wat wij moeten doen. Churchillianse retoriek wordt op ongepaste wijze gebruikt door zelfbenoemde strijders in de Westerse, en vooral Amerikaanse oorlog tegen hun haters, verpesters, vernietigers, met geringe aandacht voor complexe geschiedenissen die lijnrecht tegen dergelijk reductionisme ingaan en, door van het ene gebied naar het andere door te sijpelen, de grenzen overstijgen die ons zogezegd allemaal in verdeelde gewapende kampen zouden moeten scheiden.

Dit is het probleem met onstichtelijke etiketten zoals islam en het Westen: zij misleiden en verwarren het denken, dat iets zinnigs tracht te maken van een ordeloze realiteit die zich niet zomaar in vakjes laat steken of laat vastpinnen. Ik herinner mij hoe ik een man onderbrak die na een lezing die ik had gehouden aan de Westbank Universiteit in 1994, opstond uit het publiek en mijn ideeën aanviel als zijnde ‘Westerse’, als tegengesteld aan de strikt Islamitische die hij uitdroeg. “Waarom draagt u dan een pak met een das?” was het eerste vinnig antwoord dat in mij opkwam. “Die zijn ook Westers.” Hij ging zitten met een beschaamde lach op zijn gezicht, maar ik herinnerde mij dit incident toen informatie over de 11 september aanslagen begon binnen te komen: hoe zij zich bekwaamd hadden in al de technische details, nodig om hun moorddadig kwaad over het World Trade Center, het Pentagon en het vliegtuig dat ze opvorderden, uit te storten. Waar kan je dan de lijn trekken tussen ‘Westerse’ technologie en, zoals Berlusconi verklaarde, het onvermogen van ‘de Islam’ om een deel te zijn van ‘de moderniteit’?

Dat doe je natuurlijk niet zomaar vanzelf. Hoe inadequaaf zijn immers uiteindelijk de etiketten, generalisaties en culturele verklaringen. Op een bepaald moment kunnen bijvoorbeeld, primitieve passies en gesofistikeerde kennis convergeren op manieren die duidelijk de leugenachtigheid aantonen van een versterkte grens, die niet alleen tussen ‘het Westen’ en ‘de Islam’ zou bestaan, maar ook tussen het

verleden en heden, ons en hen, om dan nog te zwijgen over de concepten identiteit en nationaliteit zelve, waarover een oneindig meningsverschil en debat bestaan. Een unilaterale beslissing om een lijn te trekken in het zand, om kruistochten te ondernemen, om tegenover hun kwaad ons goed te zetten, om het terrorisme uit te roeien en, in Paul Wolfowitz's nihilistische vocabulaire, staten geheel te beëindigen, maakt er de veronderstelde entiteiten niet makkelijker zichtbaar door; ze spreekt wel boekdelen over hoeveel gemakkelijker het is, om collectieve passies te mobiliseren via oorlogszuchtige uitspraken, dan te reflecteren, te onderzoeken, de wederzijdse samenhangen te zien van ontelbare levens, 'van ons' zowel als 'hen'.

In een opmerkelijke serie van drie artikels, gepubliceerd tussen januari en maart 1999 in *Dawn*, Pakistans meest gerespecteerde weekblad, heeft wijlen Eqbal Ahmad, schrijvend voor een Islamitisch publiek, een analyse gemaakt van wat hij de wortels van religieus rechts noemt. Hij haalt daarbij scherp uit naar het verminken van de Islam door absolutisten en fanatieke tirannen, wiens obsessie met het reguleren van persoonlijk gedrag "een Islamitische orde, gereduceerd tot een strafwet, ontdaan van haar humanisme, esthetiek, intellectuele queesten, en spirituele devotie" aanprijst. En dit "leidt tot een verabsoluteren van één, meestal gedecontextualiseerd, aspect van religie en een totaal negeren van een ander. Het fenomeen vervormt religie, haalt de traditie omlaag en verdraait het politiek proces, overal waar het zich ontvouwt." Als een hedendaags voorbeeld van deze verlaging, begint Ahmad eerst met het aanbieden van de rijke, pluralistische betekenis van het woord *Jihad* en gaat dan verder met aan te geven dat, in de huidige beperktheid ervan tot een niets ontziende oorlog tegen veronderstelde vijanden, het onmogelijk is "de Islamitische – religie, samenleving, cultuur, geschiedenis of politiek – zoals die beleefd en ervaren zijn door moslims door de eeuwen heen, nog te herkennen."

De moderne Islamisten, besluit Ahmad, "gaat het om macht, niet om de ziel; om de mobilisatie van mensen voor politieke doeleinden, eerder dan om hen te verheffen uit en te delen in hun lijden en hun aspiraties. Zij hebben maar een zeer gelimiteerde en tijdgebonden politieke agenda." Wat de zaak nog erger maakt, is dat soortgelijke distorties en fanatisme voorkomen in het discours van zowel de 'Joodse' als 'Christelijke' werelden.

Het was Conrad die, krachtiger dan iemand van zijn lezers aan het einde van de negentiende eeuw zich kon hebben voorgesteld, begreep dat het onderscheid tussen beschaafd Londen en "het hart van de duisternis" in extreme situaties snel instort, en dat de hoogten van de Europese beschaving plotsklaps kunnen vervallen tot de meest barbaarse praktijken zonder enige voorbereiding of overgang. En het was ook Conrad, in *The Secret Agent* (1907), die de affiniteit van het terrorisme voor abstracties zoals 'pure wetenschap' beschreef (en bij uitbreiding voor 'Islam' of 'het Westen'), alsook de ultieme morele degradatie van de terrorist.

Want er zijn hechtere banden tussen oorlogvoerende beschavingen dan de meesten van ons zouden willen geloven; zowel Freud als Nietzsche toonden hoe het verkeer over zorgvuldig onderhouden, zelfs bewaakte grenzen, zich met vaak schrikwekkend gemak beweegt. Maar dan verschaffen zulke vloeiende ideeën, vol ambiguïteit en scepticisme over begrippen die we koesteren, ons amper bruikbare, praktische richtlijnen voor situaties zoals die waarmee we nu geconfronteerd worden. Vandaar de, alles bij elkaar meer geruststellende, strijdorders (een kruisvaart, goed versus kwaad, vrijheid tegen angst, e.d.m.) afgeleid uit Huntingtons vermeende tegenstelling tussen de Islam en het Westen, waaruit het officiële discours zijn vocabulaire haalde in de eerste dagen na de aanvallen van 11 september. Sindsdien is er zienderogen een deëscalatie in dat discours geweest, maar afgaande op de stelselmatige vloed aan 'hate speech' en dito acties, plus rapporten van gerechtelijke optredens, gericht tegen Arabieren, Moslims en Indiërs, in het hele land, blijft het paradigma aanhouden.

Een bijkomende reden dat dit blijft voortduren, is de toegenomen aanwezigheid van Moslims over heel Europa en in de Verenigde Staten; denk aan de bevolkingen vandaag in Frankrijk, Italië, Duitsland, Spanje, Groot-Brittannië, Amerika, zelfs in Zweden, dan moet je toegeven dat de Islam zich niet langer aan de periferie van het Westen bevindt, maar in haar centrum.

Maar wat is er zo bedreigend aan deze aanwezigheid? Begraven in de collectieve cultuur zijn herinneringen aan de eerste grote Arabisch-islamitische veroveringen, die begonnen in de zevende eeuw en die, zoals de gevierde Belgische historicus Henri Pirenne schreef in zijn toonaangevend boek *Mohammed en Karel De Grote* (1939), voor eens en voor altijd de oude eenheid van het Middellandse-Zeegebied versplinterde, de

Christen-Romeinse synthese vernietigden en de opgang veroorzaakten van een nieuwe beschaving, gedomineerd door noordelijke machten (Duitsland en Karolingisch Frankrijk), wiens missie, zo lijkt hij te zeggen, het is om de bescherming van 'het Westen' terug op te nemen tegen haar historisch-culturele vijanden. Wat Pirenne er helaas uit laat, is dat in de creatie van deze nieuwe defensielijn, het Westen putte uit het humanisme, de wetenschap, filosofie, sociologie en historiografie van de Islam, welke zich al had geplaatst tussen de wereld van Karel de Grote en de klassieke oudheid. De Islam is al binnenin van bij het begin, zoals zelfs Dante, grote vijand van Mohammed, moest toegeven toen hij de profeet centraal plaatste in zijn *Inferno*.

Dan is daar de aanhoudende erfenis van het monotheïsme zelf, de 'Abrahamische' religies (religions abrahamiques, n.v.d.r.), zoals Louis Massignon ze treffend noemt. Te beginnen met het Judaïsme en het Christendom, is elk een opvolger die achtervolgd wordt door de spoken van wat er voor kwam; voor Moslims, vervult en beëindigt de Islam de lijn van de profetie. Er is nog altijd geen goede geschiedenis of demystificatie van de veelzijdige strijd tussen de drie volgelingen – geen van hen is overigens op enigerlei wijze een monolithisch, verenigd kamp – van de meest jaloerse aller goden, hoewel de bloedige moderne convergentie op Palestina een rijk seculier voorbeeld verschaft van wat zo tragisch onverzoenlijk is tussen hen. Het hoeft dus niet te verbazen dat Moslims en Christenen gemakkelijk over kruistochten en *Jibads* spreken; beiden verwaarlozen even eendrachtig de Joodsche aanwezigheid met vaak sublieme nonchalance. Zo'n agenda, zegt Eqbal Ahmad, is "erg geruststellend voor de mannen en vrouwen die gestrand zijn temidden van de doorwaadbare plaats, tussen de diepe wateren van traditie en moderniteit."

Maar we zwemmen allemaal in deze wateren, Westerlingen zowel als Moslims als anderen.

En vermits de wateren deel uitmaken van de oceaan van de geschiedenis, is het futiel om ze te proberen om te ploegen of te scheiden met barrières. Dit zijn gespannen tijden, maar het is beter om te denken in termen van machtige en onmachtige gemeenschappen, de seculiere politiek van rede en onwetendheid, en universele principes van rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid, dan af te dwalen op zoek naar grote abstracties die mogelijk momentane bevrediging, maar weinig zelfkennis of informatieve analyse te bieden hebben. De thesis van 'De botsing van beschavingen', is een publiciteitsstunt zoals de 'War of The Worlds', die beter kan dienen voor het versterken van defensieve zelf-trots dan voor een kritisch begripen van de verbijsterende interdependentie van onze tijd.

The Clash of Ignorance

By Edward Said

October 22, 2001, issue of The Nation

Reprinted with permission from the October 22, 2001 issue of the Nation